

ТИМОФІЙ БРИДУН ЯК ЛІТОПИСЕЦЬ ХОРОЛЬЩИНИ

Рукопис Тимофія Сидоровича Бридуна «Місто Хорол та його повіт»¹ відомий хорольським і полтавським краєзнавцям не одне десятиліття. У книжці «Старожитності Хоролу» за 1994 р. наведено кілька посилань на працю Тимофія Бридуна. Її згадує Олександр Борисович Супруненко² та цитує Ольга Миколаївна Кожевнікова³. Вихідні дані рукопису подано у виданні в списках літератури: «Бридун Т. С. Місто Хорол та його повіт: Рукопис. // ВР ЦНБ НАНУ ім. В. І. Вернадського. — К., 1933.»⁴

У 2007 р. Володимир Андрійович Козлов, Андрій Володимирович Козлов та Юрій Олексійович Лисенко підготували книгу «Хорольщина. Енциклопедичний довідник», у якій було опубліковано невелику статтю про Тимофія Бридуна. Інформація про нього, як земського статистика Хорольського повіту Полтавської губернії ХІХ — поч. ХХ ст., доповнювалася згадкою, що він автор рукопису

¹ Бридун Тимофій. Місто Хорол та його повіт. (Початок ХХ ст.) // Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. Х, од. зб. № 11510. 290 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0003620> (Дата звернення: 08.03.2025)

² Супруненко О. Б. З історії вивчення старожитностей міста // Старожитності Хоролу / Гавриленко І. М., Кожевнікова О. М., Менчинський Д. А., Степанович С. П., Супруненко О. Б. — Відп. ред. Супруненко О. Б. — Полтава, 1994. — Препринт, вип. 4. С. 5.

³ Кожевнікова О. М. До історичної топографії міста Хоролу // Старожитності Хоролу / Гавриленко І. М., Кожевнікова О. М., Менчинський Д. А., Степанович С. П., Супруненко О. Б. — Відп. ред. Супруненко О. Б. — Полтава, 1994. — Препринт, вип. 4. С. 7.

⁴ Гавриленко І. М., Кожевнікова О. М., Менчинський Д. А., Степанович С. П., Супруненко О. Б. (Відп. ред.). Старожитності Хоролу. Полтава, 1994. — Препринт, вип. 4. С. 6, 8, 16.

«Місто Хорол та його повіт», який «зберігається у відділі рукописів ЦНБ НАН України ім. В. І. Вернадського, 1928 р.».⁵

Аналогічна публікація того ж року вийшла у книжці «Хорольщина запрошує»⁶.

Тоді в цих виданнях за 2007 р. було допущено неточність у «по батькові» Тимофія Бридуна: його названо Степановичем.

Додаткові дослідження дозволили з'ясувати, що батька Тимофія Бридуна звали Сидором (Ісидором). Так, у «Пам'ятній книжці Полтавської губернії за 1914 р.» значиться Тимофій Сидорович Бридун, статистик оцінювальної статистики по Хорольському повіту статистичного бюро губернської земської управи, що в м. Полтава.⁷ Саме Тимофій Сидорович Бридун записаний статистиком губернської земської управи (без указання повіту) у пам'ятних книжках Полтавської губернії за 1911⁸, 1912⁹, 1913¹⁰ роки. У 1916 р. записаний виконавцем обов'язків судового пристава 1 ділянки при Хорольському повітовому з'їзді мирових суддів¹¹.

⁵ Бридун Тимофій Степанович [...] // Козлов А. В., Козлов В. А., Лисенко Ю. О. Хорольщина: Енциклопедичний довідник. — Полтава: «Оріяна», 2007. С. 12.

⁶ Бридун Тимофій Степанович: [земський статистик Хорольського повіту, автор рукопису «Хорол та його повіт»] // Хорольщина запрошує. — Хорол: Онищенко О. М., 2007. С. 3.

⁷ Памятная книжка Полтавской губернии на 1914 годъ. Издание Полтавскаго Губернскаго Статистическаго Комитета. Полтава. Типо-Литографія Губернскаго Правленія. 1914. С. 11.

⁸ Памятная книжка Полтавской губернии на 1911 годъ. Издание Полтавскаго Губернскаго Статистическаго Комитета. Полтава. Типо-Литографія Губернскаго Правленія. 1911. С. 31.

⁹ Памятная книжка Полтавской губернии на 1912 годъ. Издание Полтавскаго Губернскаго Статистическаго Комитета. Полтава. Электрич. Тип. Д. Н. Подземскаго. 1912. С. 9.

¹⁰ Памятная книжка Полтавской губернии на 1913 годъ. Издание Полтавскаго Губернскаго Статистическаго Комитета. Полтава. Электрическая Типо-Литографія Губернскаго Правленія. 1913. С. 49.

¹¹ Памятная книжка Полтавской губернии на 1916 годъ. Полтава. Типо-Литографія Губернскаго Правленія. 1916. С. 369.

До його рукопису звертався відомий український історик, професор, джерелознавець, археограф, дослідник історії України козацької доби, церковної історії, священник Юрій Андрійович Мицик. Учений зазначив, що «у цілому нарис Тимофія Бридуна важливий, особливо для всіх зацікавлених історією місцевого краю», та опублікував за пам'яткою текст розповіді про Зубанівську волость¹².

Завдяки небайдужості хорольських істориків і краєзнавців із рукопису Тимофія Бридуна виготовлялися копії, поширювався машинописний текст, до якого навіть було укладено географічний та іменний покажчики.

З машинопису рукопису, яким поділилися хильківчани з дослідником рідного краю Юрієм Михайловичем Мартиненком, було виготовлено скановану копію. З нею на початку 2010-х рр. працював один з авторів цієї розвідки Микола Анатолійович Костенко, який порівняв друкований текст з оригіналом праці Тимофія Бридуна, що зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Було виявлено в тексті машинопису втрату однієї сторінки оригінального тексту (кінець Новоаврамівської та початок Єньківської волості). На прохання Валентини Андріївни Андрієць, співробітниці Полтавського краєзнавчого музею, у квітні 2013 р. до музею передано скановану копію машинопису з набраним текстом відсутнього фрагмента.

У 2024 р. текст нарису Тимофія Бридуна за машинописом вивчала д. і. н., проф. Ірина Миколаївна Петренко. У той час ми ухвалили рішення працювати над виданням рукопису і звернулися з проханням до ІР НБУВ про оприлюднення у цифровій бібліотеці історико-культурної спадщини повного тексту праці Тимофія Бридуна. У вересні 2024 р. рукопис уже був доступний для перегляду. Наводимо посилання на нього: <https://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0003620>.

¹² Невідома праця краєзнавця Тимофія Бридуна про Хорольський повіт (Зубанівська волость) (підготував до друку, прокоментував Ю. Мицик). Сіверянський літопис. 2017. № 4. С. 29-33.

Розпочавши роботу над набором тексту нарису Тимофія Бридуна для його видання, ми познайомилися з Андрієм Володимировичем Козловим, учителем історії та географії з м. Хорола, який повідомив, що праця з набору тексту з численними примітками вже практично завершена! Після цього дослідники об'єднали свої зусилля для публікації підготовленої книги.

Тимофія Бридуна можна сміливо назвати літописцем Хорольщини. Він також залишив гарні описи маєтків Полтавського повіту¹³. Розповіді про поселення в Полтавському повіті завершені не раніше 1918 р., оскільки в них містяться згадки події, що сталася того року¹⁴. Однак у змісті рукопису немає даних про встановлення влади більшовиків, тож автор «не заходить» своїми оповідками у 1920-і.

У рукописі про власників маєтків Полтавського повіту Тимофій Бридун чимало уваги приділяє Піщанській волості, зокрема «Молодиківській вотчині», що належала (на час розповіді автора) поміщику Миколі Кованьку¹⁵. З розповіді Тимофія Бридуна випливає, що він часто гостював у згаданого поміщика і взагалі жив десь у тій місцевості. У 1909 р. автор рукопису залишив Піщане та переїхав на проживання в інший повіт¹⁶.

Але повернемося до праці Тимофія Бридуна про Хорольщину. Його рукопис «Місто Хорол та його повіт» є неоціненним джерелом для вивчення історії не тільки Хорольщини, а й Полтавщини та всієї України. Праця містить дані, які відсутні в інших історичних джерелах. Автор

¹³ Бридун Т. «Полтавский уезд» (нарис). Рукопис. Оригінал (поч. XX ст.) // Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. XIX, спр. 113. 62 арк.

¹⁴ Бридун Т. «Полтавский уезд» (нарис) — с. 4; с. 58.

¹⁵ Бридун Т. «Полтавский уезд» (нарис) — с. 40.

¹⁶ Бридун Т. «Полтавский уезд» (нарис) — с. 46.

використовує ті документи, які з плином часу були втрачені, а тому це робить рукопис важливим і унікальним.

По суті, праця написана не просто учасником багатьох подій, а належить до жанру мемуарів, адже в ній достовірно зафіксовано спомини, подано події, у яких Автор брав безпосередню участь або чув інформацію від очевидців. Тимофій Бридун мав талант не просто історика, оповідача, а й майстерно володів словом, мав художній, письменницький хист, що дозволило йому яскраво передавати події, точно відтворювати деталі, обстановку, умови, в яких жили люди Хорольщини різних історичних періодів.

У нарисі Тимофія Бридуна «Місто Хорол та його повіт» докладно подано природні особливості краю: рельєф, тип ґрунтів, клімат, рослинний і тваринний світи населених пунктів — від маленького хутора, до села і міста Хорола. Детально проаналізовано кожен поміщицьку садибу (маєток): її архітектуру, екстер'єр та інтер'єр, особливості ведення господарства — землеробство, тваринництво, садівництво і городництво, торгівлю тощо.

Рукопис олюднений, він розповідає про людей різних станів і походження — від монархів правлячих династій, заможних представників української козацької старшини, поміщиків, аристократів, до простих козаків, міщан, селян, кріпаків. Тимофій Бридун багато уваги приділив українській еліті, охоплюючи своєю увагою не лише час написання рукопису, а й давніші періоди національного становлення та суперечності, з цим пов'язані.

На сторінках рукопису оживають люди Хорольщини другої половини XIX – початку XX століття. Ми бачимо не просто їхні характери, а й прагнення, причини радощів і смутку, уявлення про щасливе життя, мотивацію вчинків і поведінки. Тимофій Бридун був тонким психологом та добре відчував епоху.

Автор не оминув увагою і світоглядні особливості хорольців, продемонструвавши їхні звичаї, традиції, обряди.

Велику увагу приділено релігії, описано хорольські церкви і церковні цвинтарі, відтворено образи кліру — від парафіяльних священників до дячків.

Питання освіти, навчальних закладів, учительських кадрів також опинилися в полі зору Тимофія Бридуна. Дозвілля, свята, розваги, моральність, забобони, етикет мешканців повіту відтворено в праці. Автор показав мікрокосм українців у одному, окремо взятому регіоні — Хорольському краї.

Рукопис Тимофія Бридуна «Місто Хорол та його повіт» буде цікавим історикам, географам, генеалогам, демографам, культурологам, релігієзнавцям, соціологам тощо. Праця є важливим об'єктом для дослідження спеціальних історичних дисциплін: джерелознавства, геральдики, метрології, ономастики та ін.

Це джерело є унікальним для тих, хто проводить генеалогічні дослідження, відшукує своє родинне коріння. Мешканці Хорольщини та суміжних регіонів мають можливість дослідити своє походження і з'ясувати, як довго їхні пращури тут проживають. Тимофій Бридун пропонує читачу інтерпретацію етимології українських прізвищ, деякі з яких мали іноземне походження.

Щодо датування рукопису, ми вище згадували 1933 р. та 1928 р. як роки, під якими праця була згадана іншими дослідниками у їхніх публікаціях. Дата, яку можна прочитати на с. 1 рукопису (за нижньою нумерацією), як «20/III — 28 р.», разом із записом «Вх. 356» може свідчити про час надходження документа на зберігання до Всеукраїнської академії наук. Нині одиниця зберігання знаходиться у фонді Х Інституту рукопису НБУВ, а, як відомо, цей фонд було сформовано зі справ Академії. Передача документів з Академії до відділу рукописів Всенародної бібліотеки України розпочалася в 1930 р. і тривала до 1937 р., але поодинокі

надходження документів від деяких установ Академії та від родичів померлих учених траплялися й пізніше.¹⁷

За змістом рукопис Тимофія Бридуна про Хорольщину переважно стосується періоду до початку 1920-х рр., але в ньому є згадка події, що сталася 1923 р.¹⁸, отже, його було завершено, ймовірно, у середині 1920-х рр.

Ми свідомі того, що до будь-якої праці потрібно ставитися критично, перевіряти інформацію, подану в ній, зіставляти й аналізувати дані. Тому ми не ідеалізуємо рукопис Тимофія Бридуна «Місто Хорол та його повіт», а наголошуємо на тому, що його потрібно ретельно вивчати і досліджувати.

Вважаємо за необхідне віддати належну шану і подякувати Тимофію Бридуну за його працю — скрупульозну підготовку рукопису «Місто Хорол та його повіт», пам'ять про минуле і бажання зберегти її та передати нащадкам. Він обезсмертив себе у рукописі, й нині, оприлюднюючи працю, наголошуємо — так мало нам відомо про Автора, але так багато цінної, унікальної, важливої інформації він залишив нащадкам. Тимофій Бридун є одним із перших краєзнавців Хорольщини і має гідних наступників та послідовників!

Тепер рукопис, який десятки років лишався незвіданим, потім — маловідомим, став доступним усім, хто цікавиться історією. Завдяки праці Тимофія Бридуна хорольці володіють унікальною інформацією про свій регіон, якої не мають мешканці багатьох інших населених пунктів Полтавщини. Рукопис варто вивчати, аналізувати, досліджувати і на його основі відроджувати історичну пам'ять про наше минуле, щоб упевнено, з почуттям національної гідності крокувати в майбутнє. Пам'ятаймо і вивчаймо свою історію!

¹⁷ Архіви, колекції та зібрання державних, громадських та релігійних установ у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : путівник / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукоп.; [авт.-уклад.: О. П. Бодак та ін. ; редкол.: Л. А. Дубровіна (голова) та ін.]. — Київ: Ін-т рукоп. НБУВ, 2015. с. 26.

¹⁸ Бридун Тимофій. Місто Хорол та його повіт. початок ХХ ст... С. 52.

Сердечно дякуємо хорольським краєзнавцям: відміннику освіти України, заслуженому вчителю України Володимиру Андрійовичу Козлову за популяризацію рукопису, комп'ютерний набір тексту, а також його сину — вчителю історії та географії, дипломанту премії імені Володимира Малика Андрію Володимировичу Козлову за подальшу підготовку рукопису до видання, зокрема — приміток і коментарів до нього. Це тривала і складна робота, з якою Упорядник успішно впорався. Також дякуємо всім причетним друзям і колегам Упорядника цього видання, які своєю допомогою посприяли виходу друком цієї книги.

Дякуємо патріотам свого краю та України, благодійникам, представникам органів влади, завдяки яким рукопис вдалося опублікувати. Ви зробили важливу і добру справу не тільки для Хорольщини, а й для всієї вітчизняної історичної науки, повернули наші забуті сторінки!

Наша вдячність депутату Полтавської обласної ради, керівнику СФГ «Ярошенко» Володимиру Михайловичу Ярошенку за фінансову й організаційну підтримку випуску книги.

Дякуємо співробітникам Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за їхню допомогу в оприлюдненні тексту рукопису Тимофія Бридуна, особливо старшій науковій співробітниці відділу фондів рукописної спадщини ІР НБУВ Алевтині Миколаївні Сукало.

Щиро дякуємо краєзнавцю, кандидату географічних наук Леоніду Миколайовичу Булаві за додаткову інформацію стосовно Тимофія Бридуна, зокрема щодо існування його рукопису про деякі волості Полтавського повіту, який ми також опрацювали та навели вище деяку інформацію з нього.

У підготовці до видання нарисів надали свою допомогу з підбору частини ілюстрацій та літературного редагування працівники редакції тижневика «Голос громади» (селище Семенівка) Ольга Олександрівна Куліш та Ілона

Олександрівна Кравченко, за що їм висловлюємо щирі вдячність!

Ірина Петренко, докторка історичних наук, професорка,
завідувачка кафедри всесвітньої історії,
релігієзнавства та методик їхнього викладання
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка,
відповідальна секретарка Полтавської обласної організації
Національної спілки краєзнавців України,
Микола Костенко, магістр історії та археології,
член Національної спілки краєзнавців України.